

Ожие Бусбек бил един от най-способните и заслужили дипломати на Хабсбургите и същевременно един от най-популярните автори на пътепис за Турция през XVI в. Името си получил от феодалното имение и енорийско село Бусбек, намиращо се в Западна Фландрия западно от Лил. В предишните столетия то било родово имение на един от фландърските аристократични родове, представители от който заемали високи длъжности при бургундския двор. След смъртта на Карл Смели това владение преминало към Хабсбургите. Самият Ожие (*Augierius Busbequius, Auger, Ogier de Busbeck*) се родил през 1522 г. в с. Комин, недалеч от Бусбек, като извънбрачен син на владетеля на Бусбек — Георг Гислен II. Бащата обаче приел детето в замъка да се учи и възпитава наред с другите му деца. По-късно чрез съдействието на Карл V възстановил правата му на законен син.

Изглежда, от най-ранна училищна възраст Бусбек започнал да всмуква от образованието и учеността на своя хуманистичен век. От неговото родно село произхождал видният историк и родоначалник на хуманистичната мемоарна литература Филип дьо Комин. През младежките години на Бусбек там живял Георг Халуин, приятел на Еразъм Ротердамски. Така че от младини Бусбек растял под силно хуманистично влияние, което се открива в цялата му по-сетнешна жизнена дейност. По-късно 13-годишният Бусбек бил изпратен да учи 5 години в университета на Лувен право, сетне се преместил в Парижкия университет. Впоследствие той обиколил Венеция, Болоня, Падуга, за да разшири знанията си в различни науки. Бусбек бил считан за един от най-образованите хора на своето време. Освен родния си фламандски език той говорел латински, френски, италиански, испански, немски, славянски (чешки). Впоследствие научил гръцки и малко турски. Той познавал основно древната, особено римската литература. Освен естествениците Плиний Стари и Гален четял още Цезар, Цицерон и други автори. Интересувал се от въпроси на естествознанието, археологията, етнологията, военното дело и същевременно показвал забележителна вещина и разбиране при воденето на държавните дела.

Широките знания и дарбите на Бусбек спрели вниманието на Хабсбургския двор. През 1553 г. той бил натоварен да придружава посланика на Фердинанд I дон Педро Ласо в Англия. Още през есента на същата година той получил поръчение да замине за столицата на султана. По това време в Цариград се намирали Антон Вранчич и Фрациск Зай, които успели да се договорят за петгодишен мир. Фердинанд обаче се бавел да ратифи-

цира договора, като се стремил да използва заетостта на главните турски военни сили във войната с Иран. Обаче военните стълкновения в Унгария не се развивали добре за Виена и будинският паша и други гранични турски войски завзели нови крепости. През ноември 1553 г. Фердинанд решава да изпрати 32-годишния Бусбек като заместник на предишния австрийски посланик при Портата, генуезец Малвеци. Новият пратеник имал поръчение срещу 25 000 дуката данък да издействува султанът да признае правата на Фердинанд над Трансилвания и на земите до р. Тиса. Бусбек пристигнал в Цариград на 20 януари 1554 г.

По това време обаче султанът се намирал в Азия. Наложило се пратениците на императора — Вранчич, Зай и Бусбек (заедно с придружаващия ги Дерншвам) — да пътуват до Амасия в Мала Азия (южно от Самсун). Сюлейман приел добре пратениците и те чували от неговите уста доброжелателните думи „гюзел, гюзел“ (добре, хубаво). Но по отношение на претенциите на виенския крал над Трансилвания Сюлейман заявил, че това е страна, завладяна „с най-острия меч на султана“, и че той само по милост я предоставя на трансилванските князе, за да се прехранват. С такъв отговор Бусбек трябвало да се върне при своя владетел, като вместо траен мир донесъл само продължение на примирието.

Същевременно султанът изпратил заповеди до всички бегове и свои вали да се готвят за поход в Трансилвания. Будинският паша завзел нови крепости, а в Седмоградско противната партия на Хабсбургите взела връх. След като видял, че по отношение на това княжество всичко е загубено, Фердинанд върнал Бусбек, едва пристигнал във Виена, наново за Цариград. Указанията са били да не настоява повече за Трансилвания и да се сключи бързо мир с цената на 50 000 или дори 100 000 дуката годишен трибут. Бусбек останал в Турция от 1555 до 1562 г. След близо осемгодишни усилия той успял да склони Портата на 8 години примирие, от което той сам и неговият господар били доволни.

След завръщането си от Турция Бусбек възнамерявал да се отдаде на „музите си“ — сиреч на научните си увлечения, но дворецът не го оставил. Години наред той отговарял за възпитанието на децата на новия император Максимилиан II. През 1564 г. той посещава с тях Испания. През 1570 г. императорът му възложил да изпроводи хабсбургската принцеса Елизабета в Париж, където тя става френска кралица. Бусбек останал там като едич от нейните придворни. След смъртта на съпруга ѝ Карл IX (1574 г.) тя се нуждаела особено много от такъв съветник и адвокат, какъвто бил Бусбек. Същевременно той оставал доверено лице на императора. Новият кайзер Рудолф II го направил свой посланик във Франция и той следял отблизо кървавата гражданска война между хугеноти и католици в тази страна, както и развоя на освободителното движение в Нидерландия. През 1592 г. на път за своята родина той умира недалеч от Руан.

Освен дипломатическата и държавната дейност Бусбек намирал време и за своите научни и книжовни интереси. Той поддържал приятелски връзки с много видни хуманисти и учени на своето време — Андрей Скот, Тургер и особено с Юстий Липсий, който го посещавал във Виена. Сам той е автор на няколко съчинения, между които една „Книга за истинския благородник“. Основната теза в нея е, че османска Турция преуспявала по-

ради това, че в нея имало възможност да се издигат способните. В друго свое съчинение, посветено на популярната в онова време тема за начина на водене на война против турците, той критикувал остро системата на наемните войски и ландскнехтите. Бусбек оставил и много писма, писани на хубав латински език от епохата на Ренесанса, които представляват самостоятелни литературни творби. От тях получили още приживе на автора най-широка популярност и в случая имат най-важно значение за нас неговите „Четири писма от Турция“ (*Legationis Turcicae epistolae quator*). В тях са намерили отражение впечатленията от пътуването на автора от Виена до Босфора и оттам до Амасия, както и от държавното устройство, порядките и живота в османската държава.

През 1581 г., още докато бил жив Бусбек, ученият Карион получил съгласието на автора да отпечата първото писмо от Турция. През 1582 г. към него било прибавено и второто, а през 1589 г. — третото и четвъртото. До края на XVI и през XVII в. излезли общо към 20 издания на писмата на латински език, а също и преводи на немски, чешки, фламандски, френски, испански, английски и други европейски езици.

В историята на европейската наука и култура името на Бусбек е известно и с друго. От Турция той донесъл тежък товар с антични монети, които купувал навсякъде от страните, слизащи в държавата на султана. Още по-голяма ценност били големите корабни пратки с гръцки и византийски ръкописи, общо към 240 на брой, които съставят и днес едно от съкровищата на Виенската национална библиотека. Важно място сред донесените от него ценности заемали големият брой преписи от гръцки и латински надписи. Някои от тях били особено важни, кактото бил станалият известен от неговата публикация надпис „Монументум Анциранум“. Бусбек записал и някои готски думи, останали от готите в Крим през II—III в., които после изчезват напълно.

Много полезни за европейската култура и научна общественост били материалите, които Бусбек натрупал в областта на естествените науки — множество наблюдения, скици и образци от неизвестни или малко известни в Европа растения и животни, описания и проби от минерали, също и на растителни и животински лечебни средства. Такава била прословутата Лемноска или „подпечатана пръст“ (*terra Lemnia, terra sigiliata*), която гърци и турци използвали за лекуване на рани, стомашни заболявания, ухапвания от зми и др. Бусбек станал известен и с това, че доставил в Европа най-хубави породи коне от страните на Леванта. Той пръв запознал европейците с някои цветя, като лалето, люляка и др., които впоследствие получават широко разпространение сред цветарите и в домашните градини.

От разнообразната държавна и книжовна дейност на Бусбек най-голяма известност на автора са донесли неговите „Писма от Турция“, които били адресирани до неговия приятел от младини брабантеца *Nikolaus Michault van Indeveldt*. По времето, когато Бусбек бил в Турция, той се намирал в Лисабон като императорски посланик.

Пътеписните бележки на Бусбек за балканските земи се съдържат само в неговото първо писмо и се отнасят до пътуването на автора от Виена за Цариград през ноември — декември 1553 г. Тези бележки нямат

характер на редовно воден дневник с точно изброяване на датите и станциите за престой. По-скоро те са писмо — т. е. свободен разказ за впечатленията и размислите на автора по повод на виденото и чуто по време на пътуването из чуждата страна.

И в частта на пътеписа, отнасяща се до пътуването от Белград до Цариград, която в случая ни интересува, личи широката образованост и свободната мисъл на големия ренесансов писател, който по манталитет твърде много се доближава до нашето съвремие. Разглеждан като исторически извор, пътеписът на Бусбек не е от най-съдържателните и точните, в това отношение той отстъпва на пътеписите на Вранчич, Дернивам, Герлах и други. Той обаче е напълно оригинален. От друга страна, поради своя приятен стил и голямото име на автора си този пътепис се наложил като едно от най-четените и популярни произведения, които са запознавали европейците с положението и народите в Османската империя. Той бил използван твърде често и оказал значително влияние върху други по-късни автори на описания на българските и балканските земи. Това налага особения интерес и внимателното изучаване и днес на пътеписа на Бусбек от всички ония, които се интересуват от пътеписната литература за миналото на балканските народи.

От многото издания на различни езици на пътеписа на Бусбек, които продължават и в наше време, и обширната литература върху този автор най-хубаво е научно-критичното издание на Чарлс Форстър и Ф. Х. Блекбърн Даниел от 1881 г.¹ Хубаво е и последното немско издание на Волфрам фон ден Шайнен от 1926 г.² Неотдавна в Австрия излезе фотолитографическо издание на първото пълно издание на латински език на Бусбек, подготовено от печатницата на Елзеvir в Амстердам от 1660 г.³

На български пътеписът на Бусбек е четен най-вече по чудесната студия на Константин Иречек в Периодическо списание от 1883 г.⁴ По тази студия Бусбек е цитиран най-често и в нашата научна литература. За съжаление Иречек и тук не е дал текста на пътеписа изцяло и някъде е правел съкращения. По-долу даваме пълния текст на съответната част от пътеписа по латинския оригинал, взет от цитираното последно австрийско издание, в съответен български превод.

¹ The life and letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, Seigneur of Bousbecque, Knight, Imperial Ambassador. By Charles Thornton Forster... and F. H. Blackburne Daniell..., vol. I—II, London, 1881.

² O. G. von Busbeck, Vier Briefe aus der Türkei. Aus dem Lateinisch übertragen, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Wolfram von den Steinen. Erlangen, 1926.

³ A. Gislénii Busbequii, Omnia quae extant: I. Legationis Turcicae epistolae quatuor..., Wien, 1969.

⁴ К. Иречек, Стари пътешествия по България от 15—18 столетие. Псп, год. II, кн. VI, Средец, 1883, с. 1—17.

ЧЕТИРИ ПИСМА ОТ ПОСОЛСТВОТО В ТУРЦИЯ
1553 Г.

[20] Белград е разположен при сливането на реките Сава и Дунав. В самия край на носа се издига град с античен строеж, който е укрепен с много кули и двойна стена и който се мие от споменатите две реки. От страната, чрез която се свързва със сушата, има яка крепост с много високи кули, изградени от четвъртити камъни. Пред града се намират множество сгради и широко предградие, в които живеят различни народности: турци, гърци, евреи, унгарци, далматинци и много други. Из всички краища на турските владения градовете имат значителни предградия. Свързани едните с другите, дават вид на големи градове.

Тук за пръв път ни донесоха [21] антични монети, които, както знаеш, ми доставят голямо удоволствие. Изучаването им правя в най-голяма близост и в чудно единомислие с Гилелмо Кваквелбен, когото споменах преди. Намерихме немалко монети, от едната страна на които имаше римски войник между бик и кон заедно с надпис *taurinum*¹ (защото добре известно е, че из тези места на Горна Мизия се намирали римски легиони в постоянни крепости).

Според спомените на нашите деди този град на два пъти е бил обсаждан от турците с големи сили: първо от Мурад² и втори път от Мехмед³, завоевателя на Цариград, но разбити от унгарците и смутени от кръста, тези усилия на варварите пропаднали. Най-сетне през 1520 г., когато Сюлейман⁴ в началото на властта си дошъл с голяма войска тук и заварил града оставен без истинска защита и следователно удобен за завладяване поради младежкото безгрижие на крал Лудвиг⁵ и разногласията между партиите на унгарските първенци. Тогава султанът без големи усилия го подчинил под своя власт. С отварянето на тази врата като че ли се отприщва потокът на нещастията, връхлетели Унгария: убит е крал Лудовиг и е завзета Буда, заробена е Трансилвания, разбито е процъфтяващото царство и не без [22] опасност тези нещастия да сполетят съседните народи. С този пример трябва да бъде напомнено на християнските владетели, че ако искат да спасят делото срещу такъв враг, не ще бъдат достатъчни само стени и крепости. Защото турците приличат на голяма река, чиито води, като придойдат, ако могат да пробият някоя част на насипа, който ги задържа, се разливат надлъж и нашир и причиняват огромни опустошения. Така и турците са далеч по-вредни там, където отхвърлят веднъж пречките, които стоят пред тях, и извършват надлъж и нашир нечувани кланета.

Но нека да се върнем към Белград, за да продължим оттам

по-нататък направо за Цариград. След като се снабдихме в този град с онези неща, които ни се струваше, че ще ни са потребни из пътя по суша, и като оставихме от лява страна на дунавския бряг Смедерево, някогашна крепост на сръбските деспоти, поехме пътя за Ниш. Турците ни показваха, макар и само от повисоките места, белеещите се трансилвански планини и ни посочваха с пръст мястото, където се намираха останалите пилони от Траяновия мост.⁶ Като преминахме реката, наричана от местните жители Морава, спряхме в сръбското село Ягодина. Там видяхме погребалните обичаи на този народ, които се различават много от нашите.

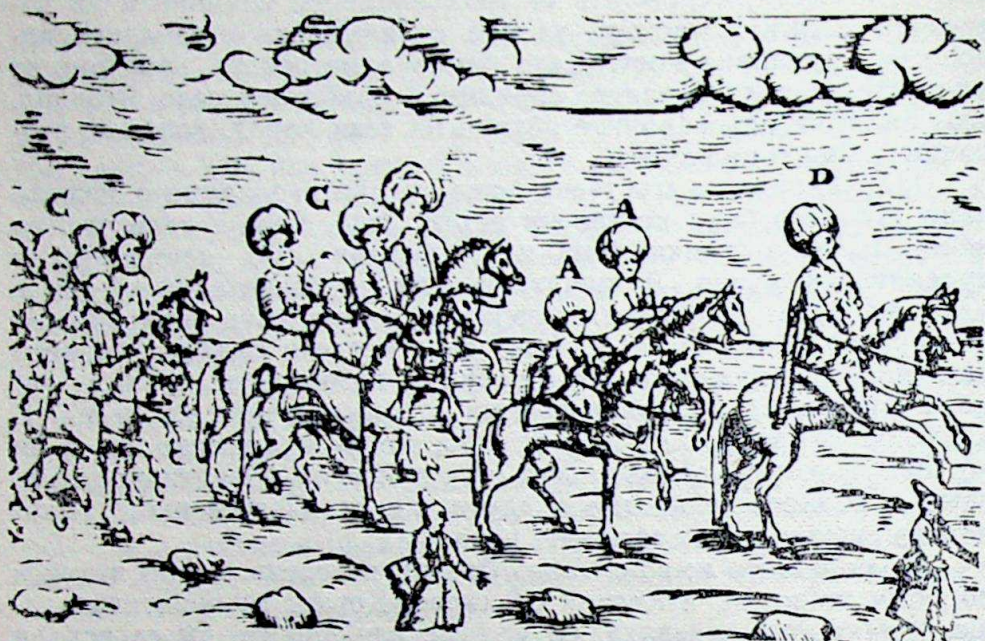
[23] Тялото на мъртвеца беше положено в храма с открито лице. До него бяха поставени ястия, хляб, месо и една стомна вино. До него стояха жена му и дъщеря му, пременени в хубавите си дрехи. Дъщерята имаше на главата си шапка с паунови пера. Последният подарък, който съпругата даваше на вече покойния си мъж, беше едно червено калпаче, каквито там носят обикновено благородните моми. След това чухме плач, ридания и плачевни гласове, с които питаха мъртвеца: С какво са си заслужили това от него, що му е липсвало, не са ли му били в услуга, каква радост му е липсвала, защо ги е оставил сами в толкова нещастия и други такива. Погребението ръководеха свещеници от гръцката вяра.⁷

В гробището имаше много фигури на елени, сърни и други подобни животни, издялани от дърво. Когато ги попитахме защо правят това, казваха, че мъжете или бащите им са искали с таква паметници да засвидетелствуват сръчността и прилежанието, с които техните съпруги и дъщери са вършели домашната си работа. На много гробове имаше окачени коси, които жените или девойките са оставяли при погребението на близките си в знак на скръб. Чувахме също, че в този край имало обичай, когато родителите постигали съгласие за женитба на момъка с момата [24], годеникът отвличал момата, защото не им изглежда прилично девойката да се съгласи за първата брачна нощ.

Недалеч от Ягодина срещнахме една малка река, която ни следваше нататък все отдясно, докато пристигнахме в град Ниш. Жителите я наричат Нишава. След малко видяхме на нейния бряг, където имаше следи от стар римски път, още стърчаща малка мраморна колона с надпис от латински букви, но така изтрити, че не можеха да се четат. Самият Ниш е известно и доста населено градче за този народ.

Време е да кажа нещо за странноприемниците, които използвахме, защото за това може би ще питаш. Тук се настаних в обществена странноприемница. Турците я наричат керван-сарай. В тези земи те имат следния вид: сградата е просторна, значително по-дълга, отколкото широка. В средата ѝ се открива двор за оставяне на нещата, камилите и за наста-

няване на мулетата и колите. Дворът в повечето случаи се загражда наоколо от зид, висок около три стъпки, съединен и взидан към стената, която загражда цялата сграда. Горната част на този зид цялата е равна и е широка 4 стъпки. Тук са спалните, тук са трапезарните на турците [25], тук си готвят

Турски музиканти начело на тържествен марш (С. Швайгер, 1577 г.)

(защото в стената, за която казах, че огражда цялата сграда, са изградени някъде огнища), като нищо не отделя хората от камилите, конете и останалите животни освен широчината на тази стена. Конете им са вързани така за основите на стената, че подават главите си и цялата си шия при господарите си, когато се грейт или ядат и стоят до тях, като че ли са им слуги. Понякога вземат от ръцете им хляб или ябълка, или друго нещо. На същия зид си постилат за спане хората. Първо разгъват една черга, която носят за тази цел сгъната на седлото, върху нея слагат горните дрехи. За възглавница служи седлото на коня. Дългата дреха, подплатена с кожи, която обличат денем, нощем се покриват с нея. И така си заспиват, без да се грижат за удобства. Там няма нищо тайно, всичко вършат явно. Нищо не се скрива от погледа на всички освен с тъмнината на нощта.

От този вид странноприемници се ужасявах най-вече заради следното: всички турци насочваха погледите си към нас и се чудиха на нашите порядки и обичаи. Заради това полагах грижи да се добера под покрива на някой беден християнин. Но колибите им са толкова тесни, че често нямаше място да се

сложн леглото [26]. И така аз почивах или под палатка, или в колата си, понякога се поделонявах в турските храмове, които наистина са много удобни, подредени не са без вкус и имат отделни стаи. В тях са допускали всеки — било той християнин или евреин, богат или беден. Те са открити за всички без разли-

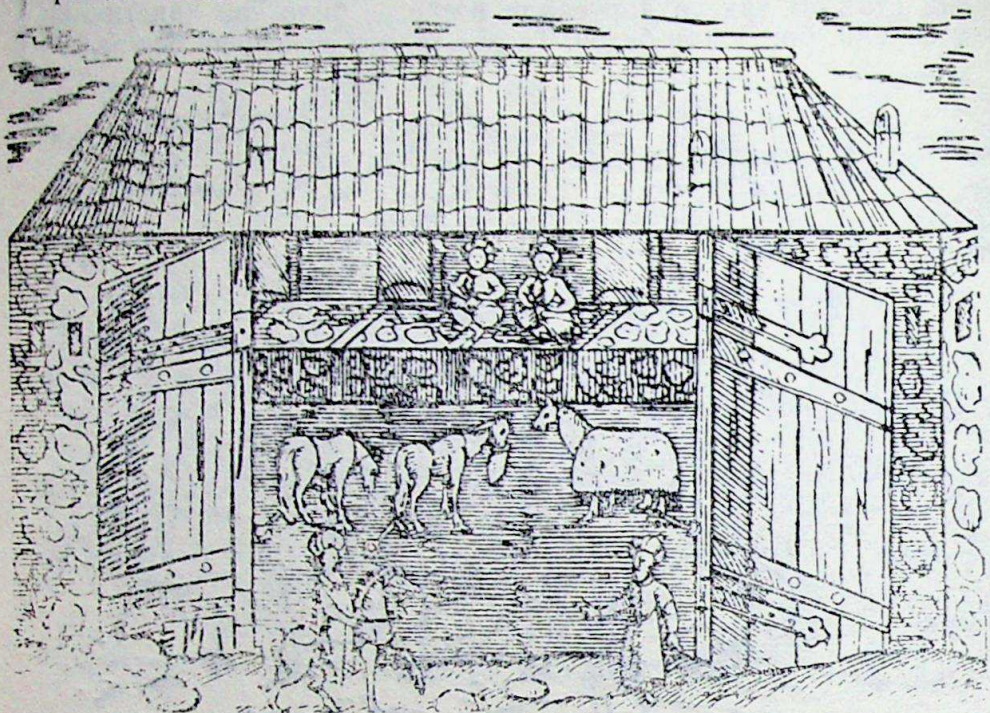

Турски музиканти начело на тържествен марш (С. Швайгер, 1577 г.)

ка. Пашите и санджак-бейовете, когато пътуват, се отбиват в тях. Струва ми се, че в тях съм приет великолетно като в някакъв царски палат. Имат обичай, щото на всеки, когото подслонят, да дадат и храна. И така, когато дойде време за храна, идва слугата с огромна дървена табла, която приличаше почти на маса. В средата ѝ имаше паница, пълна със сварена чаша ечемик, към който е прибавено парче месо, а около чинията няколко хляба, понякога и малко мед.

Аз първо се срамувах да приема и казвах да приготвят храната, определена за мен, като ги подканях тази да дадат на нуждаещите се. Но слугата настояваше да не се гнуся от гозба, че същата се поднася и на пашите, такъв е местният обичай; остава достатъчно и за раздаване на бедните; ако сам аз не желая, да я оставя на моите слуги. И така, ако не исках да ме сметнат за недостатъчно възпитан, налагаше се да приемам. Аз благодарях и понякога похапвах. Не беше неприятно [27]. Защото този вид храна, освен че се препоръчва от Гален³ като твърде здравословна, на вкус също не е неприятна.

Обичаят е пътниците да се ползват от това ястие и тези гозби три дни, но после трябва да се промени гостоприемницата. Както казах, аз се подслонявах в тях най-удобно. Но те не се срещат често.

Хан, виден между Ниш и Пловдив (С. Швайгер, 1577 г.)

Някога, когато нямаше къщи, където да се подслоня, настанах се в обори. Търсеше се някой просторен и обемист обор, в който едната част бяха огнището и камината, а другата беше определена за добитъка. Защото планът на тези обори е такъв, че под един и същ покрив се намират добитъкът или стадото и неговите пастири. Тази част, в която беше огнището, отделях от останалата с платната на моята палатка. Там, като намествах до огъня масата и леглото си, се чувствувах по-блажено и от персийския цар. Дружината ми заемаше останалата част от обора и се увиваше в много слама. Мнозина заспиваха до огъня, на който се приготвяше храната, в градината или в ливадата. Те под закрилата на огъня се бореха с нощния студ и страхът им да не се задушат не беше по-малък от този на весталките някога в Рим.

Може би ще дойде на ум на някого да попита какво утешение е помогнало на дружината ми да понесе тези толкова неудобни странноприемници. Ще се досетиш: виното, което [28] обикновено служи за лекарство в лошите нощи, в средата на Турция ние нямахме в твърде голямо количество. И това е така, за-

щото виното там не се намира навсякъде из всички села, а в онези, в които не живеят християни, ни най-малко. Често се случва, че отвратени от високомерното и надменността на турците, християните се оттеглят от царския път в недостъпни и по-неплодородни места, но по-сигурни, като оставят по-хубавите земи на по-силния. Турците, когато виждаха, че приближаваме такива места, в които не се намира вино, напомняха ни да се снабдим предварително с такова. Ето защо предния ден изпращахме нашия хофмайстер, придружен от един турчин, за да търси вино из най-близките християнски села. Така че на свитата ми не й липсваше утешението на нещастните: с виното се доставяха и меки възглавници и дюшеци, и всичко, което е нужно за по-приятен сън. А мене пък бутилките, които имах в колата си, пълни с най-хубаво вино, не ме оставяха да не пожелаая да си полийна от тях. Такива грижи бяха взети по отношение на виното за мене и за моите хора.

Оставаше едно неудобство, почти по-неприятно от недостига на вино, именно че сънят ни се прекъсваше досадно. Понеже трябваше да ставаме доста рано, а понякога и преди съмване, за да можем да стигнем навреме в по-удобни станции, случваше се, че турците, наши водачи, като вземаха светлината на луната за разсъмване, [29] ни събуждаха с голяма глъчка малко след полунощ. Защото турците нямат нито часовници за измерване на времето, нито мили за означаване на разстоянията между отделни места.

Турците⁹ имат особени хора на служба при храмовете-галисмани, които използват водни часовници. Като разберат по тях, че се зазорява, започват да викат от висока кула, построена за тази цел. Тези хора викат и приканват за молитва към бога. Това правят и в часовете, намиращи се по средата между изгрев слънце и обед, както и между обед и залез слънце. Последния път, при залез, викат с най-силен глас, който трепти в приятен преглас. Той се чува на невероятна далечина.

Така че турците делят целия ден на четири части, по-дълги или по-къси в зависимост от сезона на годината. През нощта не са сигурни никога кое време е. Нашите водачи, както казах, като се подвели от светлината на луната и помислили, че скоро ще се покаже слънцето, заповядваха да се стяга багажът. Ставахме бързо да не закъснеем и да не ни упрекват, ако някой се окаже несръчен. Нашите хора връзваха багажа, леглото, палатките и ги поставяха в колите, впрягаха конете и препасани, готови за заминаване, чакахме знак за потегляне. Но нашите турци [301], разбрали грешката си, се връщаха към леглата си и се опитваха да заспят. Като ги чакахме известно време и те не идваха, изпращах някой да им съобщи, че при нас всичко е готово, но те се бавеха. Тези, които изпращах, разказваха: турците наново са легнали в килимите си; казвали, че погрешно са

взели луната като знак за тръгване, че времето за потегляне е още далече; съветваха ни и ние също да заспим наново.

Така много усилия ни струваше да разопаковаме всичко, което беше стъкмено, или пък да прекарваме твърде досадно голяма част от нощта при голям студ. За да предотвратят това зло, аз забраних на турците най-сетне да ме безпокоят; казах им, че аз ще поема грижата да станем точно на време, ако само предния ден ми съобщят времето за тръгване, и че аз имам часовници, които не грешат; аз ще уредя всичко; самите те да спят на мой риск и да не се съмняват да оставят грижата за събуждане на мене. При тези думи те наистина се смълчаваха, но при все това не можеха да се освободят от безпокойството. Идваха сутринта, събуждаха камердинера ми и го молеха да дойде при мене и да види кое време показват часовниците в този момент. Като направеше това, той им обясняваше, доколкото можеше, че остава или много, или малко време до изгрев слънце. Като се убеждаваха веднъж-дваж, че той не греша [31], предоставяха най-сетне на наша преценка и се учудваха на точността на часовниците. А нас пък оставяха да имаме непрекъснат сън, без да е нарушаван от никаква тревога.

От Ниш (Nissa) пристигнахме с София (Sophiam) по един път и в едно време, доста поносимо за годишния сезон.¹⁰ София е доста голям град, населен с местни жители и пришълци. Някога градът е принадлежал на българските царе, после, ако не се лъжа, на сръбските деспоти¹¹, докато техният двор се е държал и докато не е паднал под турското оръжие.

След това много дни пътувахме през приятни и плодородни български долини. Почти през цялото това време ядохме хляб, печен в пепелта, който се нарича погачи. Щом чуят, че някъде са дошли пътници, от които се надяват да изкарат малка печалба, те размесват брашно с вода без квас и го мятат под горещата пепел. И така донасят за продаван хлябове, още топли от огнището, на ниска цена. Там се намират и други ядива, доста евтино. Един овен се продава за 35 аспри; едно пиле и една кокошка струват една аспра. 50 аспри правят една крона.

Не може да се отминат накитите на онези жени. Обличат се почти само в сукмани или ризи, които са направени от платно, немного по-тънко от това, от което у нас шият чувалите, [32] но са обшити с много разноцветни шевици, с примитивна и смешна изработка. Те обаче удивително им харесват, така че, като гледаха нашите ризи, макар и от най-качествено платно, казваха, че се учудват на нашата скромност, дето носим прости ризи, без никакъв цвят и шевици.

Обаче нищо не ни изглеждаше така ново, както кулите на главите им и съвсем необичайните по форма шапки, ако може да се нарекат така. Те са направени от слама и обшити с платно. Формата им е напълно противоположна на тази, която носят у нас селските жени. Шапката на нашите жени долу се от-

пуска и колкото слиза надолу, става по-широка, а нагоре свързва с пирамида. В противоположност на това най-ниската част на тукашната шапка е най-тясна, сетне се издига над главата като фуния почти една педя. Обърнатата към небето част е най-широка и отворена, така че изглежда, като че ли е направена да събира дъжда и слънчевата топлина, докато при нашите е обратно. По външната страна са окачени за украса парички, малки фигурки, разноцветни стъкълца и различни лъскави украшения, макар и евтини. Този вид шапки придават както представителност, така и важност, макар че при леко сътресение са готови да паднат. Впрочем те така се носят [33], че си мислиш, че някаква Клитемистра¹² или Хекуба¹³ от времето на разцвета на Троя излиза на сцената.

Тук ми дойде на ум колко леко и илюзорно нещо е това, което обикновено се счита за благородничество. Защото, когато пожелах да науча за някои моми, които бяха с по-благородна външност, от какъв род са, чух, че водят произхода си от най-висшите боляри на този народ или дори че са от царски род, но сега са омъжени за воловари или овчари. Толкова е западнало благородничеството в турското царство. По-късно на други места видях потомци от императорските родове на Кантакузениите¹⁴ и Палеолозите,¹⁵ които сега живееха сред турците [в такава бедност], в каквато живял Дионис¹⁶ в Коринт. Защото турците ценят всеки не по неговия род, но по него самия. Изключение се прави само за рода на османците, които се ценят заради своя произход.

Смята се, че българският народ е дошъл тук от скитската река Волга по времето, когато повечето племена доброволно или насилва са сменяли земите си. Така че българите, така да кажа, волгарите [носят името си] от споменатата река¹⁷. Те заселили планините Хемус, които се простират между София и Пловдив (*Philippopolis*), места наистина естествено укрепени, и там дълго възпирали силата на византийските императори. Чрез изненадващо сражение те заловили и убили Балдуин Старши, фландърския граф¹⁸, който бил завладял Константинополската империя. На силата на турците те почти не могли да устоят, [34] били победени от тях и подчинени в най-нешастно робско иго. Говорят илирски език¹⁹, както сърбите и расците.

Преди да се слезе в оная равнина, която обкръжава Пловдив, трябва да се мине през гористи възвишения и мъчно проходими хребети. Това възвишение турците наричат Капидервент²⁰, което ще рече порта на клисурата. В споменатата равнина скоро се среща река Хеброс (*Hebrus*), която извира недалеч оттук в Родопите (*Rhodore*). Преди да изкачим споменатата теснина, гледахме техния връх, покрит с дебел сняг. Местните жители го наричат, ако не се лъжа, Рила²¹. От нея,

както свидетелствува и Плиний, извира Хеброс, което се знае и от стиховете на Овидий.

Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Haemum.
Et sacer amissas exigit Hebrus aquas.²²

Изглежда, с това поетът е искал да загатне за краткостта и недостига на вода на тая река, която, макар и широка и прославена, на много места може да се мине в брод. Спомням си, че когато се връщахме, близо до Пловдив преминахме Хеброс в брод до един остров, на който пренощувахме под палатки. Но през нощта водите на реката придойдоха и на другия ден я преминахме не без мъчнотии обратно, за да се върнем на нашия път.

[35] Филипопол (*Philippopolis*) е разположен на един от трите хълма, които са отделени от другите планини, като че ли откъснати от тях. Градът изглежда като поставена корона, като особено украшение на тези хълмове. Бяхме във Филипопол и видяхме как вирее оризът като жито из блатистите и водни места.

Цялата равнина като че ли е осеяна със земни могили. За тях турците разказват, че са издигнати като паметник на битки, които някога често са ставали из тези поля. Искат да вярват също, че това са гробници на хората, които са паднали във вихъра на боя.

Така, следвайки брега на Хеброс, който известно време ни оставаше отлясно, а Хемус, който се насочва към Понтийското море, оставяхме вляво, и най-сетне, като преминахме през прочутия мост на Мустафа (*Mustaphae pont*), пристигнахме в Адрианопол (*Hadrianopolim*), наричан от турците Едрене. Този град, преди да получи името си и разширение при император Хадриан²³, се наричал Орест²⁴. Разположен е до притоците на Марица или Хеброс, рекичките Тунджа (*Tunsaë*) и Арда (*Hardae*), които след това заедно вливат водите си в Егейско море. Площта на града, която е заградена от старите стени, не е много обширна, но той нараства на големина от предградията и от онези постройки, които са прибавени от турците.

След като престояхме един ден в Одрин [36], продължихме за Цариград (*Constantinopolim*), за да завършим последната част от нашия път. Когато минавахме през тези места, навсякъде ни поднасяха огромно изобилие от цветя: нарциси, зюмбюли и такива, които турците наричат тулпани (лалета). Ние се учудвахме много поради това, че годишното време — сред зима — беше малко благоприятно за цветя. Гърция изобилствува с нарциси и зюмбюли с чудесна миризма, така че когато са много, замайват главата на непривикналите. Лалетата нямат мирис или имат слаб, но привличат с разнообразието на цветовете и красотата си. Турците отглеждат доста цветя и иначе макар че не са твърде щедри, не се двоумят да похарчат няколко аспри за някое особено цвете. На мене тези цветя и онези пода-

ръци също струваха немалко, защото винаги трябваше да се извадят няколко аспри, които давах като възнаграждение.

Изобщо онзи, който ще има работа с турците, не трябва да постъпва другояче освен, щом веднъж влезе в техните предели, да си отвори кесията и да не я затваря, докато не излезе оттам. Впрочем нека да сее постоянно пари и дано не е безплодно! И ако няма друга полза, това е единственото средство да бъдат смекчени дивите и враждебни към другите народи духове на турците. С пари турците се приспиват като с песен. [37] Другояче не ще може да се преговаря с тях. Без това тези места не биха могли да се посещават от външни хора повече, отколкото онези земи, които поради голяма горещина или студ са осъдени да бъдат вечни пустини.

Почти по средата на пътя между Цариград и Одрин се намира градче, което се нарича Чорлу (Chiurlı), споменавано заради битката на Селим с баща му Баязид²⁵. От това сражение Селим се спасил с един кон, който наричали Кара болюк, сиреч Черен облак, и избягал до перекопските татари, където владеел тъстът му.

Преди да пристигнем в Силиврия (Selimbriam), която е едно градче на този път, разположено до морето, видяхме незначителни останки от стари насипи и родове, за които говорят, че са прокарани от това море чак до Дунав от по-късните византийски императори, за да бъдат защитени от нашествията на варварите земите и владенията на цариградчани, които се намират зад това укрепление. Припомнят, че по онова време някакъв старец бил казал, че по негово мнение онези, които се намират вътре зад насипа, не са по-сигурни от варварската опасност, отколкото онези, които са във незащитени пред варварите; защото варварите ще имат по-голяма смелост да нападат тези насипи, а гърците по-малка да ги защитават.

В Силиврия ни задържа приятният вид на тихото море, веселеше ни с шума на тихите вълни [38] да събираме охлюви, да наблюдаваме стадото делфини и да се наслаждаваме на топлия климат. Защото не може да се изкаже каква беше там температурата, колко меко и приятно небето. До Чорлу духаше не зная какво тракийско въздушно течение, понякога ужасно, а тук невероятно приятен въздух.

Близко до Цариград минахме по мостове два твърде приятни морски залива. Тези места, ако бяха обработвани и ако природата беше подпомогната малко от изкуството, не зная дали някъде може да се види нещо по-хубаво. Но сега изглеждат, като че ли оплакват съдбата си, понеже варварският им господар ги занемарява и не се грижи за тях.

Тук ядохме най-вкусната морска риба, хваната пред очите ни. Когато се настаних в странноприемницата, която турците наричат имарет, забелязах твърде много листове хартия, пхнати в цепнатините на стената. Докато ги изваждах, с любопит-

ство погледнах дали случайно не се намира някой от турците, моите придружители, да ги попитам дали тези листа не съдържат нещо написано. Но узнах, че не съдържат нищо, от което да се разбере защо са поставени така. Желанието ми да разбера за какво са служели ставаше още по-голямо, защото преди това на много места бях видял същото. Турците не ми отговориха нищо, нито искаха да ми посочат причината. Дали защото е срамно да се разкаже за нещо на мене, в когото нямаха доверие, или пък понеже не желаеха да разкрият такава мистерия на човек, профан като мене. [39] След това разбрах от онези, с които бях станал по-близък, че турците се отнасят с голяма почит към хартията, понеже на нея се пише името на бога. Ето защо те не допускат да се хвърля и най-малкият къс хартия и ако настъпва случайно някое парче, веднага го вдигат и го поставят в някоя цепнатина или дупка, за да не се тъпче с крака. В това може би нямаше нищо, което заслужава да се спираме. Но чуи останалото. По време на страшния съд, когато Мохамед повика на небето своите последователи от онези места, където заради допуснати провинения ще им бъдат наложени наказания, за да им даде вечно блаженство, той ще открие достъп до себе си само през един път, покрит с огромна решетка, нагорещена с огън до бяло. По нея ще се минава с боси крака и помисли си само с какви страшни мъки! И представи си тича кокошка, отзад петелът и тя подскача по разгорени въглени! И ето именно тук (като по чудо) цялата оная хартия, за която казахме, че са я предпазили от обидите на краката, неочаквано ще се появи, за да издържи ходилата им, и ще им оказва голяма помощ занаяпред, за да не почувстват вредата на падащото желязо. И спомних си как понякога нашите водачи се сърдеха силно на нашите слуги, когато ги виждаха да използват хартията за най-мръсни цели. Те ми донасяха за това като за най-голямо безчестие. [40] Аз им отговорях, че не намирам нищо нередно у моите слуги, тъй като те дори са свикнали да си увиват свинско месо в хартия.

Такива са прочее турците в религията си. Голям грях ще стори в очите им онзи, който, дори без да съзнава, им вземе Корана (който съдържа книгата с божите закони). На човек християнин това може да струва главата. Турците не търпят дори да се хвърлят на земята листата на розата. Както за древните розата е произлязла от кръвта на Венера, така те са убедени, че тя е произлязла от потта на Мохамед. Но вече преставам, за да не ти се стори, че съм отишъл твърде далеч в тези празни работи.

В Цариград пристигнахме на 20 януари и там открихме колегите си, които споменах по-горе, Антон Вранчич и Франциок Зай.

- ¹ Таурунум в същност се е намирал на мястото на Земун, дн. Нови Београд.
- ² Става дума за султан Мурад II (1421—1451), който разбива войските на Владислав Варненчик през 1444 г. и утвърждава турската власт над балканските страни. Обсаждал неуспешно Белград през 1440 г., но бил разбит от Янош Хуниади.
- ³ Мехмед II Фатих (Завоевателят), турски султан от 1451 до 1481 г. След завземането на Цариград се опитал да покори и Белград през 1456, но не успява.
- ⁴ Султан Сюлейман II (1520—1566).
- ⁵ Лудвиг Ягелон, чешко-унгарски крал (1516—1526).
- ⁶ Останките от Траяновия мост над Дунав се намират при Кладово и Турну Северин. Авторът имал пред вид планините в Североизточна Сърбия, представляващи продължение на Стара планина и служещи за връзка с Карпатите.
- ⁷ Гръцката вяра — сиреч православната вяра.
- ⁸ Клавдий Гален (ок. 130 — ок. 200) — бележит лекар и учен от римско време, оказал силно влияние върху медицинската наука чак до XVII в.
- ⁹ Следващият пасаж, близо две страници в оригинала, е изпуснат от Иречек.
- ¹⁰ Бусбек, както се каза в увода, е минал през нашите земи през ноември — декември.
- ¹¹ Бусбек е допуснал грешка. София никога не е принадлежала на сръбските деспоти.
- ¹² Клитемнестра или Клитемestra според гръцката митология била жена на цар Агамемнон, когото тя убила след завръщането му от Троя с помощта на Егист. Сетне нейният син от Агамемнон я убива, за да отмъсти за баща си.
- ¹³ Хекуба била съпруга на троянския цар Приам и майка на Хектор, Парис, Касандра и др.
- ¹⁴ Кантакузени — византийски аристократичен род, издигнал се през XI—XII в. През XIV в. владеели огромни владения в Тракия и Пелопонес. Йоан VI Кантакузен става император (1347—1354).
- ¹⁵ Палеолози — последната императорска династия във Византия. Императорската корона взема Михаил VIII Палеолог (1261—1282), който възстановява Византийската империя и унищожавя Латинската. Последният император от тази династия е Константин XI (1449—1453).
- ¹⁶ Дионис — гръцки бог, покровител на растителността, лозарството и винарството, бог на веселието.
- ¹⁷ Такова свързване на произхода на българите с името на р. Волга и волжките българи, което намираме и у други западни писатели от оная епоха, се среща за пръв път у Бусбек.
- ¹⁸ Тук Бусбек говори за фландърския граф Балдуин (1171 — ок. 1206), един от предводителите на IV кръстоносен поход и император на Латинската империя (1204—1205), който бил разбит и пленен от Калоян.
- ¹⁹ Илирски — сиреч славянски език.
- ²⁰ Капидервент (Capidervent) — Траянови врата.
- ²¹ От западните пътешественици Бусбек пръв епоменава името на Рила (Rila) планина.
- ²² Публий Овидий Назон (43 г. пр. н. е. — 17 г. н. е.) — бележит римски поет, завършил живота си като заточеник в Томи (дн. Констанца). Приведеното от Бусбек двустичие в превод гласи: „Там, дето ледените Родопи се откриват към сенчестия Хемус и светият Хеброс извежда разтопените си води“.
- ²³ Римският император Публий Елий Хадриан (117—138).
- ²⁴ Орест — гръцки митологичен герой, убил майка си Клитемнестра, за да отмъсти за смъртта на баща си, но след това бил принуден да се скита, преследван от ериниите, богините на отмъщението.
- ²⁵ Става дума за султан Баязид II (1481—1512) и Селим I (1512—1520).